

مفهوم و اوصاف قرارداد مدیریت جمعی حق اختراع و تمییز آن از مفاهیم مشابه

محمود جعفری چالشتری*

تاریخ پذیرش ۱۳۹۵/۳/۱۸

تاریخ دریافت ۱۳۹۳/۱۰/۱۹

با پیشرفت فناوری، استفاده از اختراع و روابط بین مخترعان گسترده شده است. در کنار قراردادهای «انتقال» و «لیسانس» اختراع، نوع جدیدی از قراردادها مطرح شده است که «قرارداد مدیریت جمعی حق اختراع» یا «توافق ائتلافی حق اختراع» نام دارد. ائتلاف، توافقی است که دارندگان اختراع در یک حوزه فناوری ضمن واگذاری جزئی یا کلی حقوق انحصاری که قوانین مالکیت فکری برای آنها به رسمیت شناخته (ماده ۱۵) قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶)، اقدام به اداره و یا تجاری‌سازی اختراع‌های انبوه خود می‌کنند. از جمله مزایای حقوقی اقتصادی که سبب توجه به این قراردادها می‌شود آن است که باعث افزایش فعالیت‌های تحقیقی، کاهش دعاوی احتمالی نقض اختراع، کاهش هزینه‌های معاملاتی، دسترسی به اختراعات دارویی در حوزه حقوق بشر و ... می‌شود. با توجه به اینکه کشور ایران در مسیر پیشرفت، با این قراردادها مواجه است، این مقاله درصدد است به تبیین این موضوع بپردازد. سؤال اصلی این است که مفهوم و اوصاف این توافقات چیست؟ و با مفاهیم ظاهراً مشابه چه ارتباطی دارد؟ به‌طور کلی می‌توان آن را تابع آزادی قراردادی و ماده (۱۰) قانون مدنی دانست. از این رو، برخلاف سایر قراردادهای انتقال فناوری که نویسندگان به بیان ابعاد آنها پرداخته‌اند، بحث ائتلاف اختراع در ادبیات حقوقی ما چندان به آن پرداخته نشده و بیان ویژگی و اوصاف آن و تمایز آن از مفاهیم مشابه می‌تواند به فعالان حوزه مالکیت فکری در جهت ارتقای سیستم اختراع و استفاده از این قراردادها کمک کند. به همین جهت این مقاله در دو بخش به بررسی مفهوم‌شناسی و تفکیک مفاهیم می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: توافق ائتلافی؛ لیسانس متقابل؛ انباشت حق اختراع؛ مدیریت جمعی اختراع؛ مفاهیم مشابه؛ ترول اختراع؛ لیسانس مجموعه‌ای

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس تهران؛

مقدمه

با «ابلاغ سیاست‌های کلی علم و فناوری» از سوی مقام معظم رهبری، دغدغه‌های کلان کشور، در خصوص حوزه مالکیت فکری روشن شده است. با اجرایی شدن این سیاست، در سال‌های آینده کشور ایران باید بتواند از جمله در حوزه اموال فکری و اختراع به رشد معقولی برسد. این امر از بند «۱» سیاست مذکور که بیانگر «جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان» است، هویدا می‌شود. برای اینکه کشور ایران بتواند در سال‌های آتی در حوزه مالکیت فکری بدرخشد، باید به تمام ظرفیت‌های حاکم بر حوزه مالکیت فکری توجه داشته باشد. در همین راستا است که در بندهای «۲، ۴ و ۵» سیاست مذکور از «مدیریت دانش و پژوهش...»، «ارتقا روحیه کار جمعی...» و «حمایت مادی و معنوی از فرایند تبدیل ایده به محصول...» صحبت شده است؛ امری که استفاده از این قراردادها می‌تواند، ارمغانی داشته باشد. به همین جهت هدف کلی این مقاله با توجه به اینکه این قراردادها در راستای تقویت روحیه کار جمعی و استفاده از تمام ظرفیت‌های حق اختراع می‌باشد، باید با این مفهوم آشنا شده تا بتوانیم در قوانین آتی جایگاهی برای این قراردادها بیابیم.

«توافق ائتلافی»^۱ را به «شاهراه اطلاعاتی» تشبیه کرده‌اند که باعث می‌شود مصرف‌کنندگان از تولید و دسترسی به کالاهای جدید و فراوان بهره‌مند شوند؛^۲ چراکه اکثر کالاها و فناوری‌هایی که با آنها سروکار داریم، ناشی از وجود توافق ائتلافی بین دارندگان اختراع است. ائتلاف اختراع در زمینه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات،

1. Patent Pool, Packaging Arrangement, Pooling Arrangements, Patent Portfolio

۲. نویسنده‌ای (محمودی، ۱۳۹۲: ۲۹) در مورد ترجمه این واژه، «تسهیلات اشتراکی اختراع» را برگزیده است، با این حال، اگرچه ترجمه مذکور بیان‌کننده عمده هدف ائتلاف است، اما ماهیت آن را کاملاً مشخص نمی‌کند و به نظر می‌رسد که «توافق ائتلافی اختراع» ترجمه مناسب‌تری باشد، به این علت که بین دارندگان اختراع قرارداد استفاده از اختراع‌های یکدیگر وجود دارد و به همین جهت بهتر می‌توان آثار آن را با توجه به حقوق رقابت یا مالکیت فکری بررسی کرد؛ مضافاً اینکه با توجه به مقالات انگلیسی مطالعه شده، ماهیت قراردادی بودن آن برجسته‌تر از دیگر ابعاد آن است.

زمینه‌های دارویی و «بیوفناوری» (Dequiedt and Versaavel, 2012: 2) و برای توسعه در «تلفن‌های هوشمند» و «تبلت‌ها» و «فناوری‌های فشرده‌سازی ویدئو» (مثل دیسک‌های فشرده دی.وی.دی.) و در داروها و درمان بیماری‌ها مثل «ایدز/اچ.آی.وی.»^۱ و در سایر حوزه‌های مربوط به اختراع به کار^۲ می‌روند (Lampe and Moser, 2012: 3).

جوامع بشری در حرکت خود به سوی دارایی‌های غیر ملموس، به «حق اختراع» به عنوان یک عامل تأثیرگذار در توسعه، رفاه و کارایی اقتصادی جامعه نظر کرده‌اند. «اختراع» نتیجه فکر فرد است که برای اولین بار فرایند یا فرآورده‌ای خاص را ارائه می‌کند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آنها حل می‌کند (ماده (۱) قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، مصوب ۱۳۸۶). در همین راستا، انعقاد قرارداد لیسانس که موجب استفاده لیسانس‌گیرنده از اختراع می‌شود، راهی برای تجاری‌سازی پدیده فکری است (حبیب‌ا و میرشمسی، ۱۳۸۸: ۲۶). به این ترتیب که لیسانس‌گیرنده در قرارداد لیسانس فناوری، متعهد به راه‌اندازی و استفاده از اختراع و حتی اعطای بهتر آن می‌شود. پس هدف اولیه از سیستم حق اختراع، حل مشکل در یک زمینه خاص است. در سال‌های اخیر، با گسترده شدن ثبت اختراع‌ها و اعطای «حق اختراع‌ها» به مخترعان و استفاده از آنها، اشخاص فعال در این زمینه هر یک با به دست آوردن اختراع‌های جدید گوی سبقت در تسلط بر بازار را از یکدیگر می‌ربایند. با مطرح شدن هر چه بیشتر استفاده از حق اختراع خصوصاً در فضای رقابتی، در عین تعامل، گاه تعارضاتی ایجاد می‌شود که لازمه این پیشرفت فناوری است. موضوع توافق ائتلافی، از یک طرف، با بحث «پروانه بهره‌برداری از فناوری (لیسانس)»^۳ در ارتباط است و به نوعی باید گفت اساس توافق ائتلافی بر محور قرارداد لیسانس است؛ چرا که مجموع فناوری‌های تحت ائتلاف در قالب

---

1. HIV

۲. تشبیه این نهاد حقوقی به «ائتلاف» (Pool) برای اولین بار در صنعت نفت بود که بعضی از صاحبان چاه‌های سطحی دارای منفعتی در چاه (pool)های زیرزمینی نفتی بودند. آنها از طریق ایجاد یک چاه منفرد و تسهیم هزینه‌های اجرایی و درآمدهای کسب‌شده، منافع خود را افزایش داده و میزان تنش‌های موجود بین خود را کم کردند.

3. License

قرارداد لیسانس به لیسانس گیرندگان عرضه می‌شود. از طرفی، مخترعان نفع خود را در ایجاد تشکلهای گروهی می‌بینند که به هم‌افزایی دانش و دسترسی به سازوکاری کارآمد برای اجرای حقوق خود بپردازند. از طرف دیگر، از مهم‌ترین دلایلی که باعث مطرح شدن بحث توافق ائتلافی^۱ است، افزایش حجم مرافعه‌های مربوط به حق اختراع (خصوصاً در اختراعاتی که تشابه هم‌پوشانی دارند (حق اختراعاتی مکمل) و دعاوی مربوط به آن در بین صاحبان حق اختراع است (Lavine, 2008: 606). این امر از آنجا ناشی می‌شود که مراکز ثبت اختراع کشورها، اقدام به ثبت اختراع و صدور ورقه اختراع - اصولاً بدون توجه به اینکه در گذشته اختراعی مطابق یا همانند اختراع حاضر ایجاد و ثبت شده است - می‌کنند، یا صرف نظر از این قضیه، ممکن است در حوزه فناوری اختراعاتی مختلفی ثبت شده باشد، به طوری که استفاده از اختراعی مانع استفاده از اختراع دیگر شود یا استفاده بهتر و کاراتر از یک اختراع، ملازمه با این دارد که در کنار اختراع دیگری به کار رود. به عبارت دیگر ممکن است در بعضی زمینه‌ها، بسیاری از حق اختراع‌ها با یکدیگر هم‌پوشانی داشته باشند (که از آن به عنوان «انباشت حق اختراع»^۲ یاد می‌شود) و از نتایج آن این است که یک حق اختراع (چون زودتر ثبت شده باشد) ممکن است چندین اختراع دیگر را از تجاری‌سازی بازدارد؛ به طوری که حق اختراع اولی، مانع تجاری‌سازی حق اختراع ثانویه می‌شود. برای مثال در کالای «DVD» بیش از ۸۰۰ حق اختراع وجود دارد که لزوماً هم‌پوشانی بین آنها مطرح می‌شود. بدیهی است در صورتی که بین این دارندگان اختراع ائتلاف تشکیل نمی‌شد، هیچ‌گاه با کالای «DVD» مواجه نمی‌شدیم؛ چراکه با توجه به هم‌پوشانی که بین دارندگان این اختراع وجود داشت، با طرح دعاوی نقض اختراع^۳ و

۱. استفاده از عنوان «قرارداد مدیریت جمعی اختراع» در واقع تعریف به نتیجه است، چراکه با انعقاد چنین قراردادی، حق اختراعاتی زیادی که پیرامون یک حوزه فناوری وجود دارد، تحت مدیریت شخص حقیقی یا حقوقی درآمده و او اقدام به کنترل و عرضه فناوری می‌کند، اما عنوان «توافق ائتلافی اختراع» به علت ماهیت قراردادی است که بین دارندگان اختراع منعقد می‌شود و آنها توافق به ائتلاف در اختراعاتی مشابه خود می‌کنند.

2. Patent Thicket

3. Patent Infringement

اخذ دستور موقت، تولید این محصول با مانع روبه‌رو می‌شد که این امر حاکی از اهمیت این قراردادها دارد.

در این مقاله به یکی از مسائلی که می‌پردازیم مزایای حاکم بر ائتلاف‌هاست و به‌طور مختصر در پی پاسخ به این مسئله که منافع اقتصادی مدیریت جمعی اختراع تا چه حد است؟ اگرچه در مورد کارایی اقتصادی نظریات مختلفی ارائه شده است؛ به‌نظر می‌رسد آنچه کارا محسوب می‌شود، به «حداکثر رساندن ثروت» است و ثروت در صورتی به حداکثر می‌رسد که ارزش کالا و خدمات افزایش یابد و از تمام «ظرفیت‌های» یک کالا استفاده شود (باقری و جعفری چالشری، ۱۳۹۲: ۳۷۶). توافق ائتلافی با فراهم آوردن امکان عرضه یکجا اختراع‌های مرتبط باعث می‌شود تا حق اختراع‌هایی که مکمل یکدیگر هستند، به‌صورت یکجا عرضه شوند و لیسانس‌گیرنده بتواند با دریافت مجموع حق اختراع‌های ضروری، به تولید و یا راه‌اندازی یک فناوری بپردازد؛ به‌این ترتیب از اختراع‌هایی که به‌صورت منفرد کاربرد زیادی ندارند، استفاده می‌شود.^۱

این مقاله که مبنای مفهوم‌شناسی دارد، از آن جهت اهمیت دارد که مفاهیم ابزار تحلیل علمی و برای کشف زوایای پنهان یک موضوع هستند و به همین جهت مفهوم‌شناسی برای پیشروی در شناخت احکامی است که بر توجیه یک عمل بار می‌شود (زند و کیلی و صادقی، ۱۳۹۲: ۱۱۵) و از آنجا که این موضوع در ادبیات حقوقی ما مبهم مانده است پرداختن به آن می‌تواند برای مخترعان و محققان آینده، کارساز باشد.

با توجه به بررسی‌های به‌عمل‌آمده اگرچه در ادبیات حقوق خارجی، مدیریت جمعی اختراع یکی از مباحث به‌روز می‌باشد، اما در حقوق ما مقاله یا کتابی که به‌صورت مستقیم به این امر پرداخته باشد مشاهده نشده است.

حال با توجه به اینکه مقتضیات حقوقی و اقتصادی ضرورت استفاده از این قراردادها را گسترده‌تر کرده است، پرداختن به این موضوع می‌تواند به مخترعان در جهت استفاده از

---

۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه ر.ک.: صادقی و جعفری چالشری، ۱۳۹۵.

این قابلیت کمک کند و با توجه به خلأ قانونی، قانونگذار را در جهت بیان احکام آن یاری رساند. بنابراین با توجه به جدید بودن موضوع در ادبیات حقوق مالکیت فکری ما به دنبال پاسخ به این سؤالات هستیم که قرارداد مدیریت جمعی اختراع به چه معناست؟ از چه ویژگی و اوصافی برخوردار است؟ ساختار این قراردادها چگونه است و از چه مزایای اقتصادی برخوردار است؟ و مفاهیم مرتبط با آن کدام است و فایده تفکیک این مفاهیم چیست؟ لذا چارچوب مقاله در جهت پاسخ گویی به این سؤالات می باشد.

۱. مفهوم، اوصاف و مزایای توافق ائتلافی حق اختراع

در این قسمت به بررسی مفهوم توافق ائتلافی و به بیان ویژگی آن و بررسی مزایای ناشی از انعقاد این قراردادها می پردازیم.

۱-۱. مفهوم و اوصاف

با توجه به بدیع بودن بحث، در این بخش به دنبال ارائه تعریف از توافق ائتلافی و بیان ویژگی های آن هستیم.

۱-۱-۱. مفهوم توافق ائتلافی حق اختراع

«اداره مالکیت صنعتی و اختراع آمریکا» در توصیف ائتلاف بیان داشته است: «یک توافق ائتلافی این امکان را برای طرفین قرارداد فراهم می آورد تا همه وسایل ضروری برای ایجاد یک فناوری معین را در یکجا گردآوری کرده و امکان عرضه فناوری های ضروری فراهم می شود (امکان خرید یک دفعه ای) تا اعضا اقدام به تولید کالا کنند» (Jeanne and et al., 2000: 5). این اداره، به جای اینکه به تعریف ائتلاف بپردازد، نتایج حاصل از ایجاد آن را بیان داشته است. به همین جهت در اصلاح بعدی خود، بیان می دارد: «توافقی بین دو یا چند دارنده حق اختراع مبنی بر امکان لیسانس دادن یک یا چند حق اختراع خود به یکدیگر یا به شخص ثالث». در این حالت اعضا جهت به اشتراک گذاری استفاده از حق اختراع های خود دورهم

جمع می‌شوند. در واقع، ائتلاف در حق اختراع یک توافق است که در بین دارندگان حق اختراع منعقد می‌شود تا حق اختراع‌های خود را باهم ترکیب کرده (Kim, 2004: 234) و به یکدیگر (ایجاب خاص)^۱ یا به اشخاص ثالث خارج از ائتلاف - با توجه به قرارداد مبنایی بین اعضا - (ایجاب عمومی)^۲ لیسانس دهند (میرحسینی، ۱۳۹۱: ۴۰۸).

با وجود این، ساختار توافق ائتلافی ممکن است متفاوت باشد و ائتلاف‌ها اقدام به ایجاد یک «شرکت مرکزی» جهت مدیریت حق اختراع‌های خود کنند. در این حالت، شرکت فوق اقدام به انعقاد قرارداد لیسانس با «لیسانس گیرندگان بالقوه»^۳ می‌کند (Lerner, Strojwas and Tirole, 2003: 12). ایجاد شرکت مذکور ممکن است در قالب شرکت‌های قانون تجارت باشد؛ مثلاً در آلمان در قالب شرکت با مسئولیت محدود است (Fiscor, 2003: 32). ممکن است اعضا اقدام به تشکیل یک شرکت مدیریتی نکنند و خود اعضای ائتلاف، حق اختراع‌های خود را به ثالث انتقال دهند یا یک عضو به نمایندگی اقدام به این امر کند. در ائتلاف، امکان لیسانس دادن به اشخاص ثالث از ویژگی‌های بارز محسوب می‌شود (ائتلاف به معنای عام)؛ اما ممکن است ائتلاف به صورت «لیسانس متقابل»^۴ تشکیل شود و فقط خود اعضا بتوانند از اختراع‌های تحت ائتلاف استفاده کنند. با این حال، همه ائتلاف‌ها دارای یک ویژگی مشترک هستند: صاحبان اختراع با یکدیگر توافق می‌کنند که حقوق انحصاری که قوانین مالکیت فکری برای آنها قائل شده است را نسبت به حق اختراع‌های تحت ائتلاف به یکدیگر واگذار (اسقاط)^۵ کنند و برای یکدیگر مصونیت استفاده

۱. از این جهت آن را ایجاب خاص نامیده‌ایم که فقط شرکت کنندگان ائتلاف حق استفاده از فناوری‌های تحت ائتلاف را دارند.

۲. نه تنها اعضا، بلکه اشخاص ثالث می‌توانند از فناوری‌های تحت ائتلاف استفاده کنند؛ معمولاً ائتلاف که به این معنا تشکیل می‌شوند، چنین هدفی را دنبال می‌کنند.

۳. منظور از لیسانس گیرنده «بالقوه» (Potential Licensee) همان «استفاده کنندگان احتمالی» است که اگر شخصی خواهان انعقاد قرارداد لیسانسی با ائتلاف باشد تا قبل از اینکه قراردادی با او منعقد شود، چون هنوز لیسانس گیرنده محسوب نمی‌شود، او را لیسانس گیرنده بالقوه نامیده‌ایم.

4. Cross-licensing

5. Waive

از اختراع‌های یکدیگر را فراهم آورند؛ به این منظور که به همدیگر یا به اشخاص ثالث حق استفاده از حق اختراع‌های تحت ائتلاف را دهند. لذا اساس ائتلاف، مربوط به از بین بردن حق انحصاری است (Andewelt, 1985: 611) پس عقد ائتلافی یک عقد معوض است (Lerner and Tirole, 2007: 731) چراکه معمولاً استفاده از حق اختراع هریک از اعضای ائتلاف، عوض استفاده از حق اختراع دیگری قرار می‌گیرد^۱ و به این ترتیب هریک از طرفین از نوعی مصونیت از طرح دعوای نقض اختراع^۲ توسط دیگری برخوردار می‌شوند.^۳

۲-۱-۱. ویژگی‌ها و اوصاف توافق ائتلافی اختراع

می‌توان مهم‌ترین اوصاف یک قرارداد توافق ائتلافی را به قرار زیر خلاصه کرد:

۱. در بین انواع اموال فکری، توافق ائتلافی اختراع، بین دارندگان «حق اختراع» صورت می‌گیرد؛
۲. در ائتلاف‌ها جهت مدیریت حق اختراع‌های موجود و عرضه آنها به لیسانس‌گیرندگان و یا استفاده خود اعضای ائتلاف، یک شرکت مدیریتی به‌عنوان نهاد جدا تشکیل شود. این شرکت با توجه به اختیاراتی که از سوی اعضا (صاحبان اختراع) به او محول شده اقدام به انعقاد قرارداد لیسانس با لیسانس‌گیرندگان بالقوه می‌کند (عقد خارجی)^۴؛
۳. دارایی اعضا و موضوع آن همان حق اختراع‌هایی است که به شرکت آورده‌اند. البته

---

۱. به همین جهت این حالت را نمی‌توان یک ائتلاف اختراع دانست: حالتی که شخصی از قبل حق اختراعی را دارد و با طرف مقابل پیمان می‌بندد که او اقدام به تجاری‌سازی اختراع خود کند. اگرچه می‌توان گفت که در این حالت نوعی شرکت ایجاد می‌شود (آورده مخترع حق اختراع و آورده طرف مقابل تعهد به توسعه آن است) اما ائتلاف نیست.

۲. مطابق ماده (۶۰) قانون ثبت اختراعات: «نقض حقوق مندرج در این قانون، عبارت است از معنای انجام هرگونه فعالیتی در ایران که توسط اشخاصی غیر از مالک حقوق تحت حمایت این قانون و بدون موافقت او انجام می‌گیرد...».

۳. برای مطالعه بیشتر در مورد ساختار این قراردادها ر.ک: عادل و جعفری چالشتی، مقاله در دست چاپ.

۴. در این بیان، عقد خارجی در برابر عقد داخلی قرار دارد: منظور از عقد خارجی، عقدی است که ائتلاف با لیسانس‌گیرندگان خارج از ائتلاف (غیر اعضای ائتلاف) در جهت عرضه فناوری‌های تحت ائتلاف منعقد می‌کنند؛ و عقد داخلی، عقد مبنایی تشکیل ائتلاف است که بین مؤسسان اولیه منعقد می‌شود. بدیهی است که امکان انعقاد عقد خارجی با توجه به توافق داخلی بین اعضاست.

باید تفکیکی انجام داد. بین شرکتی که برای مدیریت (شرکت مدیریتی) ائتلاف تشکیل می‌شود (شرکت با هدف مشخص) و شرکتی که ممکن است خود اعضا با توجه به دارایی‌های خود تشکیل دهند که همان ائتلاف است؛ یعنی ممکن است شرکت مدیریتی تشکیل شود (این امر می‌تواند با توجه به بند «د» ماده (۱۵) قانون ثبت اختراعات صورت گیرد که حقوق ناشی از اختراع، قابل انتقال به مدیریت است) یا خیر، ولی در هر حال قرارداد مبنایی که همان قرارداد ائتلاف است - که منجر به اعطای مصونیت است - وجود دارد؛ چرا که خود ائتلاف به نحوی شرکت دارایی‌هاست. توضیح آنکه از ماده (۵۷۱) برمی‌آید امتزاج مالکیت‌ها شرط تحقق شرکت است: شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شی واحد به نحو اشاعه (کاتوزیان، ۱۳۶۳: ۲۵)؛ به گونه‌ای که تمیز ملک کسی در آن مشخص نباشد. پس شرکت عقدی است که به موجب آن چند شخص به منظور تصرف مشترک و تقسیم سود و زیان و مقاصد دیگر حقوق خود را در میان می‌نهند تا به جای آن مالک سهم مشاع از این مجموعه شوند؛ اما به نظر می‌رسد که در ائتلاف‌ها شرکت به این معنا تشکیل نمی‌شود؛ چرا که نمی‌توان گفت موضوع مالکیت هیچ‌یک از مالکان در شی واحد مشخص نیست و بیش از آنکه اشاعه در مالکیت وجود داشته باشد، «همکاری شرکا» وجود دارد و آنها مالکیت خود را نسبت به اختراع‌های خود از دست نمی‌دهند، اما از طرف دیگر، ائتلاف به ماهیت شرکت به این معنا نزدیک می‌شود و آن در صورتی است که براساس حق اختراع‌های تحت ائتلاف، اقدام به تولید و فعالیت مشترک کنند و به این وسیله آنها در محصول مشترک، شریک خواهند بود. البته اگر عقد شرکت را به تعریف برخی از فقها، عقدی بدانیم که ثمره‌اش تصرف در مال مشترک است (عاملی کرکی، بی تا: ۹)، شاید بتوان ائتلاف را شرکت دانست؛ این مفهوم از شرکت، به شرکا سمت و کالت می‌دهد و ماهیت اذنی و جایز دارد. در شرکتی که ممکن است جهت مدیریت ائتلاف و کنترل اختراع‌ها و عرضه فناوری تشکیل شود، رنگ و بوی این مفهوم در آن به چشم می‌خورد. البته یکی از اساتید برجسته، تعریف وسیعی از عقد شرکت ارائه داده‌اند و آن را عقدی دانسته‌اند که دو یا

چند شخص برای رسیدن به هدف معین و به دست آوردن سود احتمالی، باهم متحد می‌شوند، خواه آنچه در میان می‌نهند مال یا طلب یا اعتبار یا کار باشد (کاتوزیان، ۱۳۶۳: ۸). و در این صورت توافق اولیه میان اعضا را می‌توان شرکت دانست؛ اما اگر بخواهیم به متن قانون توجه کنیم، باید گفت در حقوق ایران باید توافق اولیه یک توافق ائتلافی بر مبنای قرارداد لیسانس فناوری و ماده (۱۰) قانون مدنی دانست و آن را نوعی عقد مختلط دانست که ترکیبی از آثار عقد و کالت، قرارداد لیسانس اختراع و مشارکت است. به هر حال اگر بخواهیم به مبانی فقهی توجه کنیم اشاعه در مالکیت لازم است، در صورتی که ما در اینجا با اشاعه مالکیت‌ها مواجه نیستیم. باید توجه کرد که توافق ائتلافی یک عقد لازم می‌باشد و اختیاری که اعضا به مدیریت ائتلاف جهت کنترل اختراع‌های خود می‌دهند با توجه به قرارداد بین آنها اصولاً غیرقابل فسخ است مگر اینکه ترتیب دیگری مقرر کنند.

۴. اعضا با انعقاد قرارداد ائتلافی، باعث از بین بردن حق انحصاری^۱ خواهند شد که قانون برای آنها شناخته است؛ به عبارت ساده‌تر، آنها با انعقاد قرارداد نوعی مصونیت برای یکدیگر در استفاده از اختراع‌های ائتلافی مقرر یا توافق می‌کنند که هر یک از آنها مجوز بهره‌برداری از فناوری متعلق به خود را به طرف (های) دیگر قرارداد واگذار نمایند (نوروزی شمس، ۱۳۸۶: ۱۹۹).

۵. با توجه به تقسیم‌بندی سنتی از لحاظ حقوق مدنی، ائتلاف را باید از عقود معاملی دانست؛ چراکه هر یک از طرفین استفاده از حق اختراع خود را در ازای استفاده از حق اختراع دیگری فراهم می‌کند و به نوعی با تعارض منافع اطراف قرارداد روبه‌رو هستیم و به همین جهت جزو عقود مغایه‌ای هستند. اصل مغایه‌ای بودن عقود نیز این امر را تأیید می‌کند. در عین مغایه‌ای بودن، اطراف قرارداد به دنبال همکاری مشترک و رسیدن به هدف مشترک خود هستند.

۶. در قرارداد «واگذاری»^۲ حق مالکیت اختراع، صاحب اختراع، حقوق خود را کلاً یا

1. Exclusive Rights
2. Assignment

جزئاً به دیگر منتقل می‌کند و رابطه دارنده حق با موضوع مالکیت فکری قطع شده، درحالی که در ائتلاف، حقوق انحصاری، با قطع رابطه مالکیت به مدیریت ائتلاف منتقل نمی‌شود و مدیریت ائتلاف مطابق شرایط تعیین شده توسط او عمل می‌کند و همچنین حقوق انحصاری اعضا توسط ائتلاف به لیسانس گیرندگان منتقل نمی‌شود. این سازمان مدیریتی معمولاً وظیفه تنظیم ارتباط بین اعضا از یک طرف و اعضا و لیسانس گیرندگان خارج از ائتلاف از طرف دیگر را به عهده دارد، به این ترتیب که مدیر ائتلاف اقدام به عرضه فناوری کرده و لیسانس گیرندگان اقدام به دریافت فناوری از این طریق می‌کنند، لیسانس گیرندگان با او طرف بوده و او متعهد به توسعه فناوری و نیز طرح دعوا علیه او و به طرفیت او خواهند بود و حق الامتیاز خود را به او پرداخت کرده و از این طریق بین اعضا توزیع می‌شود.

۲-۱. مزایای استفاده از توافق ائتلافی اختراع

اگرچه انعقاد توافق ائتلاف اختراع مزایای حقوقی و اقتصادی زیادی است، ما با توجه به محدودیت صفحات و اینکه تأکید ما بر جنبه مفهوم‌شناسی قضیه است، به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.^۱

۱-۲-۱. مزایای اقتصادی

مزایای اقتصادی به معنای این است که ایجاد توافق ائتلافی باعث می‌شود رفاه دارندگان اموال فکری، مصرف‌کننده و درنهایت جامعه افزایش یابد (Shapiro, 2001: 124). باید توجه شود که این مبانی اقتصادی اساس تشکیل توافق ائتلافی را به خود اختصاص می‌دهد و اگر این فواید اقتصادی نبود، تشکیل توافق ائتلافی بی‌معنا بود.

انعقاد قرارداد لیسانس باعث گردش ثروت و رشد اقتصادی می‌شود (باقری و جعفری چالشری، ۱۳۹۲: ۹) ائتلاف اختراع با کاهش هزینه‌های معاملاتی از طریق کاهش تعداد معاملات و نیز عرضه یکجای فناوری در قالب قرارداد لیسانس، باعث رشد اقتصادی و افزایش گردش ثروت می‌شود. در همین راستا، ائتلاف باعث افزایش رقابت در بازار - از

۱. برای مطالعه بیشتر در مورد مبانی اقتصادی این قراردادها ر.ک.: جعفری چالشری، ۱۳۹۴.

طریق یکپارچه کردن و توأم کردن (ترکیب کردن) فناوری‌های مکمل و کاهش «هزینه معامله»^۱ و از بین بردن «مسئله بازدارندگی» (موقعیت انسدادی)^۲ و پرهیز از دعوای پرهزینه^۳ نقض حق اختراع^۴ می‌شود (Janis, 2005: 6).

۱. توافق ائتلافی با امکان ارائه «لیسانس بسته‌ای» (عرضه فناوری‌های مکمل و مرتبط به صورت یکجا) باعث کاهش هزینه مبادله (کاهش قیمت تمام شده کالا) می‌شود؛ چراکه لیسانس گیرنده با یک سازمان مدیریتی برای تهیه همه اختراع‌های مورد نیاز خود روبه‌روست. توضیح آنکه انعقاد هر قراردادی مستلزم هزینه‌هایی است: از هزینه یافتن طرف قرارداد و مذاکرات اولیه تا الزام قضایی متخلف قراردادی، از این قبیل هزینه‌ها به عنوان هزینه معاملات یاد می‌شود؛ بدون ائتلاف، کسانی که به دنبال انعقاد قرارداد هستند، مجبورند به تک‌تک صاحبان حق اختراع مراجعه کنند و به هریک از آنها حق امتیاز بپردازند. در این حالت یک ائتلاف باعث می‌شود که اعضا یک حق امتیاز مشخص تعیین کنند که همه حق اختراع‌ها را پوشش دهند (Hovenkamp, 2007: 197; Nelson, 2007: 540).

۲. در صورت عدم انعقاد توافق ائتلافی، فعالان بازار باید قراردادهای لیسانس را با دارندگان حق اختراع‌های مختلف منعقد کنند. نتیجه اینکه این امر ممکن است باعث شود فناوری جدید با «توقف» بیشتری به بازار وارد شود. در حالی که ائتلاف وجود ندارد، دارندگان حق اختراع ممکن است از دادن لیسانس اختراع، خودداری کند. برای مثل اگر دارنده بداند که او آخرین فناوری برای به راه‌اندازی یک فعالیت معین را در اختیار دارد، ممکن است حق امتیاز بالایی دریافت کند؛ چراکه او می‌داند ارزش قراردادهای لیسانس که قبلاً منعقد شده، همگی وابسته به انعقاد آخرین قرارداد لیسانس (با او) است. ائتلاف می‌تواند «امتناع» که منجر به توقف می‌شود را کاهش، بدین طریق که حق اختراع‌های ضروری برای راه‌اندازی یک فناوری را یک‌جانبه گرد آورد. این امر در ماده (۱۷) قانون ثبت اختراعات ما مورد توجه قرار گرفته است: «در صورتی که در یک گواهینامه اختراع ادعا شده باشد که بدون استفاده از یک اختراع ثبت شده قبلی قابل بهره‌برداری نیست... اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مؤخر پروانه بهره‌برداری از اختراع مقدم را در حد ضرورت، بدون موافقت مالک آن، صادر می‌کند». و در جزء «۲» ماده بیان می‌دارد: «در مواقعی که طبق جزء «۱» این بند، پروانه بهره‌برداری بدون موافقت مالک صادر شده باشد، اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مقدم، پروانه بهره‌برداری از اختراع مؤخر را نیز بدون موافقت مالک آن صادر می‌کند. این امر نوعی لیسانس متقابل است که شکل خاصی از ائتلاف است. بدیهی است که این راه‌حل قانونگذار برای کاهش مسئله توقف در تولید و بازدارندگی است.

۳. منظور از هزینه، هم هزینه‌های دعاوی است (هزینه‌های وکیل و دادگاه) و هم هزینه‌هایی است که در پی دادخواست احتمالی «توقف» (دادخواست منع) ممکن است علیه هریک از طرفین صادر شود.

۴. یکی از مباحث داغ و به روز در مبحث حل اختلافات در حوزه‌های مختلف و به خصوص حوزه اموال فکری استفاده از این قبیل توافقات است که می‌توانند هم جنبه پیشگیری و هم درمان باشند. در واقع، در کنار روش‌های قضایی حل اختلاف و روش‌های شبه قضایی (داوری)، شاید بتوان از راهکار ایجاد ائتلاف برای جلوگیری از اختلاف و رفع اختلافات موجود در حوزه‌هایی که امکان این امر وجود دارد، استفاده کرد.

همچنین ائتلاف باعث مدیریت «انباشت حق اختراع» می‌شود؛ این مفهوم، به معنای اعطای حق اختراع به ابتکاراتی است که «هم‌پوشانی»^۱ دارند و این هم‌پوشانی، منجر به نقض اختراع‌های یکدیگر، در صورت استفاده مالک از حق اختراع خود می‌شود. انباشت حق اختراع بیانگر گسترده فشرده از اختراعات و هنگامی اتفاق می‌افتد که چندین حق اختراع، یک فناوری معینی را پوشش دهند. چون تمایل برای فناوری‌های جدیدتر وجود دارد، انگیزه برای ابداع و توسعه بیشتر و در نتیجه اعطای حق اختراع زیاد می‌شود (Kim, 2004: 233). بنابراین، ذات سیستم حق اختراع است که انباشت حق اختراع را به دنبال دارد. زمانی که به علت صدور حق اختراع‌های متعدد، اختراعات به صورت «خرد و جزئی» درمی‌آیند، آنها دارای مالکان مختلفی هستند (حاجی‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۰). انباشت حق اختراع، سرمایه‌گذاری و تجاری‌سازی اختراع را با مشکل روبه‌رو و انجام فعالیت‌های تحقیقی را برای مخترعان محدود و نیز برای اشخاص ثالث دسترسی به اختراع را سخت می‌کند^۲ و «هزینه معاملات»^۳ را افزایش داده و باعث «انباشته شدن حق الامتیاز»^۴ می‌شود^۵ و از آنجا که ممکن است هزینه زیادی برای تولید اختراعات و ابداعات صرف شود، باعث کاهش ابداعات می‌شود. به این طریق که هرچقدر حق اختراع‌های بیشتری موجود داشته باشد، تعداد مذاکرات بیشتری برای انعقاد قرارداد لیسانس لازم است که هزینه و زمان زیادی جهت مدیریت آنها، نیاز است. ایجاد توافق ائتلافی، روش مؤثری است که به وسیله فعالان بازار در حوزه حق اختراع مورد

1. Overlap

۲. در چند صنعت، «نیمه‌رساناها»، «فناوری‌های زیستی»، «نرم‌افزار» و «اینترنت»، اختراعات دارویی و حوزه‌های ژنتیکی انباشت اختراع بیشتر است.

3. Transaction Costs

4. Royalty Stacking

۵. انباشته شدن حق الامتیاز درحالتی است که هر یک از صاحبان حق اختراع به صورت منفرد حق الامتیازی را بگیرند که در نظر آنها معقول به نظر می‌رسد، اما در مجموع مقدار زیادی باشد. مثالی را فرض کنید که یک کشتی سعی در انتقال بار خود از نقطه (آ) به نقطه (ب) در طول یک رودخانه دارد که n تعداد معینی) ایستگاه مالیاتی در مسیر او قرار دارد. استفاده‌کنندگان از یک فناوری (کشتی) با انباشت حق الامتیاز مواجه می‌شوند؛ چراکه کشتی باید به تمام ایستگاه‌های فوق (دارندگان اختراع) مالیات پردازد. نتیجه اینکه از نظر اقتصادی، قیمت کالای فوق از حالتی که هر یک از طرف‌های قرارداد (ایستگاه‌ها) در قیمت‌گذاری مشارکت کنند و یک قیمت معین، تعیین کنند، بیشتر می‌شود.

استفاده قرار می‌گیرند تا بتوانند این مسئله را مدیریت کنند (Shapiro, 2001: 121)؛ به طوری که ائتلاف به اشخاص فعال در بازار امکان ترکیب حق اختراع‌های خود را (تحت یک شرکت منفرد) می‌دهند و اعضای ائتلاف می‌توانند با ترکیب اختراع، به اختراع‌های یکدیگر دسترسی داشته و دیگر حقوق انحصاری حاکم بر حق اختراع‌ها، مانع فعالیت آنها نخواهند شد و به این ترتیب از این سد عبور می‌کنند و می‌توانند در فضای رقابتی بهتری قرار گیرند. معمولاً هدف از ایجاد یک ائتلاف «امکان تجاری‌سازی ابداعات جدید» یا ایجاد استانداردهای صنعتی در فناوری‌های مختلف^۱ یا پیشنهاد عرضه لیسانس بسته‌ای (مجموعه‌ای) که شامل همه اختراع‌های تحت ائتلاف است، می‌شود (Azetsu and Seiji, 2011: 38).

۲-۲-۱. سایر مزایا

با اینکه مزیت‌های اقتصادی در توافق ائتلافی چشمگیرتر است، اما در حوزه‌های دیگر مزایای دیگری را ممکن است دربرداشته باشد که بعضی از آنها را بررسی می‌کنیم.

۱-۲-۲-۱. کاهش دعاوی نقض اختراع

در طول سال‌های اخیر با جهانی شدن اقتصاد و فناوری، شاهد گسترش اعطای حق اختراع و افزایش چشمگیر حجم مراغه‌های مربوط به حق اختراع (طرح دعاوی نقض اختراع و

۱. استاندارد، امروزه در زندگی ما بسیار متداول شده است و آثار و نمادهای آن را می‌توان در جنبه‌های مختلف زندگی خود در رایانه‌ای که استفاده می‌کنیم یا در غذایی که می‌خوریم، مشاهده کرد. از مزایای ایجاد ائتلاف این است که باعث معرفی استانداردهای صنعتی می‌شود. استاندارد که با ائتلاف تشکیل می‌شود، باعث می‌شود آن فناوری بتواند بخشی از بازار آن فناوری را به خود اختصاص دهد؛ چرا که وقتی یک اختراع تحت استاندارد خاص قرار می‌گیرد، مزیت فوق‌العاده یافته و بر کیفیت آن افزوده می‌شود. استانداردها مجموعه‌ای از «ویژگی‌های فنی» هستند که به منظور تهیه یک طرح و روش مشترک برای کالاها و فرایندهایی که به وسیله دارندگان حق اختراع‌های مختلف تهیه می‌شوند، ایجاد می‌شوند. استفاده از استانداردهای صنعتی باعث افزایش رفاه و کاهش هزینه‌ها و نیاز مصرف‌کننده به استفاده از فن‌های متفاوت، زائد و موازی می‌شود. استانداردها می‌توانند به وسیله هیئت‌های صنعتی (توافق ائتلافی) - که «سازمان تنظیم‌کننده (ایجادکننده) استاندارد» نامیده می‌شوند، انتخاب و اتخاذ شوند. هدف سازمان تنظیم‌کننده استاندارد، معین کردن بهترین استاندارد (ویژگی) با توجه به هزینه و محدودیت‌های فنی است.

صدور دستور موقت^۱ از سوی دادگاه^۲ تا اتمام رسیدگی^۳ در بین فعالان بازار بوده‌ایم. این امر باعث «توقف» ورود فناوری به بازار می‌شود. هنگامی که فعالان حوزه فناوری در زمینه‌های مشابه فعالیت می‌کنند، ممکن است اختلافاتی در روند فعالیت آنها به وجود آید. معمولاً نتیجه این اختلافات را به سختی می‌توان پیش‌بینی کرد و هزینه‌هایی که برای حل این اختلافات از طریق دادخواهی وجود دارد، بسیار زیاد است. برای کاهش این اختلافات، ایجاد ائتلاف و اتحاد در زمینه حق اختراع مورد اختلاف یک راه‌حل برتر است (Andewelt, 1985: 614).^۴ ائتلاف در حق اختراع می‌تواند از این جهت مفید باشد که باعث مصونیت از طرح دعوای نقض از سوی شرکت کنندگان در ائتلاف، «کنترل دعوای» و کاهش آنها شود؛ چرا که دریافت‌کننده مصونیت در موقعیت مناسب برای توسعه اختراع قرار می‌گیرد و آنها دیگر نه تنها نمی‌توانند طرح دعوا کنند بلکه ملتزم به فعالیت مشترک براساس حسن‌نیت با توجه به اختراع‌های خود می‌شوند.^۵

1. Injunction

۲. مطابق ماده (۱۸۳) آیین‌نامه قانون ثبت اختراعات مصوب ۱۳۸۷ «دستور موقت نسبت به عدم ساخت، فروش یا ورود این محصولات» سخن گفته است.

۳. از مباحث داغ در مبحث حل اختلافات در حوزه اموال فکری استفاده از این قبیل توافقات است که می‌توانند هم جنبه پیشگیری و هم درمان باشند. در واقع، در کنار روش‌های قضایی حل اختلاف و روش‌های شبه‌قضایی (داوری)، شاید بتوان از راهکار ایجاد ائتلاف برای جلوگیری از اختلاف و رفع اختلافات موجود در حوزه‌هایی که امکان این امر وجود دارد، استفاده کرد.

۴. به‌عنوان مثال هدف از «ائتلاف فناوری ماشین‌های ریسندگی» (۱۸۵۶) آن بود که بتواند اختراع‌های مربوط به این صنعت را بهتر مدیریت کنند و نیز از دعوای نقض بین دارندگان حق اختراع کنترل کند. از آنجا که ائتلاف ایجاد شد و هزینه‌های طرح دعوا (که در غیر این صورت ممکن بود به ورشکستگی آن منجر شود) کاهش یافت، سازندگان شروع به تولید انبوه ماشین‌های ریسندگی کردند که قبلاً این تولید و سود انبوه سابقه نداشت. برای مثال تولید آنها از ۲۵۰۰ به ۱۳۰۰۰ ماشین در سال ۱۸۶۰ افزایش یافت. آنها توانستند اقدام به طراحی و تولید ماشین‌های ریسندگی براساس همکاری مشترک برای اولین بار در مصارف خانگی کنند (Thomson, 1987: 433).

۵. در همین راستا، «سازمان تجارت فدرال» آمریکا در پرونده (Complaint, Summit Tech., Inc., v. F.T.C. Docket No. 9286, 1998) حکمی صادر کرد که بر این ادعا استوار بود که ایجاد یک ائتلاف باعث از بین رفتن اختلافات در بین دو شرکت شده است. در دعوای بین دو شرکت (VISX, Summit) طرفین ادعاهای مختلفی نسبت به حقوق انحصاری در فناوری «PRK» (فناوری چشم‌پزشکی) داشتند. آنها این اختلاف خود را با ایجاد ائتلاف رفع و از دعوای مطرح‌شده، چشم‌پوشی کردند و براساس حق اختراع‌های خود اقدام به تولید کردند.

۲-۲-۱. مزایای حقوق بشری؛ تسهیل درمان و دسترسی به دارو

منظور از حق درمان و دسترسی به دارو، حق دسترسی به فناوری‌های حوزه سلامت به‌عنوان یک حق بشری است. حق بشر نسبت به واکسیناسیون و فناوری‌های دارویی که به‌طور کلی از آنها تحت عنوان «حق دسترسی به دارو» یاد می‌شود، از حق بر سلامت و استفاده از پیشرفت‌های علمی ناشی می‌شود. اختراعات دارویی از حوزه‌هایی است که توافقات ائتلاف در آن ایجاد شوند.^۱ ائتلاف‌هایی که در زمینه اختراعات دارویی تشکیل می‌شوند، شامل حوزه‌های ذیل می‌باشند: فرمول‌ها و ترکیب‌های دارویی، ابداعات مربوط به زیست‌فناوری و ابداعات مربوط به ابزارها و تجهیزات پزشکی است (شهبازی‌نیا و رضایی، ۱۳۸۹: ۱۲). این حوزه‌ها از حوزه‌های پرطرفدار تشکیل ائتلاف هستند که نه تنها ضرورت همکاری زمینه تشکیل آنها می‌باشد، بلکه اهداف حقوق بشری و تسهیل دسترسی به فناوری‌های حوزه درمان توجیه‌گر آن است. با توجه به مبانی اقتصادی، ایجاد ائتلاف باعث کاهش هزینه تولید دارو، دسترسی بهتر کشورهای با درآمد پایین به دارو و درمان بیماری‌ها می‌شود.^۲

۳-۲-۱. امکان مدیریت جمعی حق اختراع

مدیریت جمعی اموال فکری،^۳ اصطلاحی است که برای بیان روش‌های مدیریت انبوه دارایی‌های فکری از جمله «حق اختراع» و «حق تألیف» به کار می‌رود. توافق ائتلافی یکی از

۱. منظور از اختراعات دارویی، هر فرایند یا فرآورده دارای خاصیت دارویی است که به‌دلیل برخورداری از شرایط ماهوی اختراع از قابلیت حمایت برخوردار است. مقصود از فرایند نحوه ساخت یک دارو و مراد از فرآورده، محصول دارویی ساخته شده است (صادقی، ۱۳۸۸: ۲۰۳).

۲. سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۸ با تشخیص نقش مهم ائتلاف فناوری در زمینه به اشتراک‌گذاری دانش فنی و توسعه فناوری، دارندگان اختراع را ترغیب به تشکیل ائتلاف‌های داوطلبانه جهت توسعه دسترسی به محصولات بهداشتی کرد. پس از آن، ائتلاف‌هایی در حوزه‌های دارویی تأسیس شدند. این ائتلاف صاحبان فناوری‌های دارویی را به صدور داوطلبانه مجوز لیسانس مربوط به درمان بیماری صعب‌العلاج از طریق ائتلاف ترغیب می‌کند. تولیدکنندگان دارو و مخترعان می‌توانند از طریق ائتلاف اختراع به فناوری‌های مورد نیاز خود برای توسعه فرمول‌های جدید جهت تولید و فروش دارو به کشورهای در حال توسعه دسترسی پیدا کنند (Overwalle, 2009: 15-17).

سازوکارهای مدیریت جمعی اختراع است که برای بهینه‌سازی سیستم حمایتی از اختراع و نواقص موجود در آن به کار می‌رود. این سازوکار با توجه به ارتقای فناوری و افزایش تعداد حق اختراع‌های صادر شده مطرح شده است تا مخترعان بتوانند از اختراع خود به بهترین نحو استفاده کنند. در واقع، در مدیریت جمعی برای دوری از مشکلات ناشی از ناکارایی‌های سیستم حق اختراع - بررسی بعضی از آنها گذشت - اقدام به ایجاد یک سازمان مدیریتی برای عرضه اختراع می‌کنند. پس توافق ائتلافی نوعی مدیریت جمعی فناوری است که به‌عنوان فرایند برنامه‌ریزی، جهت‌دهی، کنترل و هماهنگی توسعه و پیاده‌سازی توانمندی‌های فناورانه در راستای شکل‌دهی و تحقق اهداف راهبردی و عملیاتی در حوزه حق اختراع تعریف می‌شود (انصاری و سلطان‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲).

۲. تمیز توافق ائتلافی اختراع از مفاهیم مشابه و فواید این تفکیک

در این بخش با توجه به اینکه به این موضوع در ادبیات حقوقی ما پرداخته نشده، بررسی این موضوع در مقایسه با مفاهیم مشابه ضروری است. به همین جهت به مقایسه توافق ائتلافی اختراع با مفاهیم مشابه و مرتبط می‌پردازیم و ضمن بیان زمینه خلط مفهوم، فایده این تفکیک را بررسی خواهیم کرد.

۲-۱. مقایسه ائتلاف با مفاهیم مرتبط با لیسانس

در اینجا به مقایسه مفهوم توافق ائتلافی اختراع با مفاهیم مرتبط با حوزه قرارداد لیسانس می‌پردازیم. فایده آن، این است که شاید به‌علت تشابه‌هایی، مفهوم ائتلاف اختراع با مفهوم لیسانس متقابل و یا عرضه لیسانس به‌صورت مجموعه‌ای باهم خلط شوند. درعین‌حال، مفاهیم زیر حسب مورد ممکن است شکل خاصی از توافق ائتلافی باشد.

۱-۱-۲. مقایسه ائتلاف با لیسانس متقابل

در متون لاتین، «ائتلاف» در معنای اعم خود شامل «لیسانس متقابل» و «ائتلاف به معنای

خاص» (که تعریف آن قبلاً گذشت) می‌شود. ائتلاف به معنای خاص و لیسانس متقابل اهداف مشترکی را دنبال می‌کنند و هر دو برای دوری از دعاوی نقض، مدیریت بهتر اختراع و تولید براساس اختراع مشترک بین اعضا به کار می‌روند، ولی در ساختار این دو نوع قرارداد و نوع عرضه فناوری تفاوت وجود دارد.

به‌طور خاص، اگر دو دارنده حق اختراع هریک به حق اختراع دیگری برای تولید یک کالا جدید نیاز داشته باشند و نیز هریک از این دو، توانایی تولید کالا را داشته باشند، یک قرارداد لیسانس متقابل می‌تواند کارایی زیادی برای آنها داشته باشد؛ چراکه باعث همکاری در ارتقای فناوری و تولید یک کالای جدید است که در غیر این صورت ممکن است منجر به تولید آن کالا نشود. در این راستا، وجود «لیسانس متقابل با حق الامتیاز رایگان» خیلی بهتر از قراردادهای لیسانس‌های یک‌جانبه همراه با دریافت حق الامتیاز است.^۱ لیسانس متقابل، توافقی است بین دو یا چند شخص که به یکدیگر حق استفاده از اختراع یکدیگر را می‌دهند و طرف‌های قرارداد تصمیم می‌گیرند که بین آنها تبادل اطلاعات در رابطه با پیشرفت‌های فنی وجود داشته باشد به نحوی که هر طرف برای بهره‌برداری (مجانی) از پیشرفت‌های فنی دیگری، آزاد باشد (میرحسینی، ۱۳۹۱: ۱۴۲).

معمولاً هنگامی از لیسانس متقابل بحث می‌شود که دو یا چند شخص (حقیقی یا حقوقی) دارای حق اختراعی هستند که در تولید کالا یا فرایند تولید یکدیگر مؤثر است. آنها به جای اینکه مانع فعالیت یکدیگر شوند (موقعیت مسدودکننده)، وارد یک توافق لیسانس متقابل می‌شوند. در توافق لیسانس متقابل، هریک از طرفین آزاد به رقابت خواهند بود، همچنین در این حالت در طراحی کالا و محصولات خود بدون ترس از نقض حقوق دیگری به فعالیت می‌پردازند و آنها در تعیین قیمت کالاهای خود آزادند. در این نوع توافق، استفاده

۱. به این معنا که چون در لیسانس متقابل، همانند ائتلاف به معنای خاص، استفاده از حق اختراع یکدیگر عوض استفاده از حق اختراع خود است، به همین جهت در واقع استفاده از اختراع دیگری برای استفاده‌کننده به‌نوعی رایگان است؛ اما در مقابل، ممکن است بدون اینکه بین دو دارنده قرارداد لیسانس متقابل وجود داشته باشد، هریک با عقد لیسانس اقدام به دریافت فناوری طرف مقابل کند.

از اختراع طرف دیگر، حق الامتیاز استفاده از اختراع او قرار می‌گیرد (به صورت متقابل). در این حالت شرکت کنندگان در توافق لیسانس متقابل در عین امکان استفاده از اختراع خود، می‌توانند از اختراع دیگری که با اختراع او در یک فناوری معین تشابه دارد، استفاده کنند.

پس اگر بخواهیم بین توافق ائتلافی (به معنای خاص) و لیسانس متقابل از لحاظ نظری تمایز قائل شویم (معنای عام ائتلاف که هم شامل ائتلاف به معنای خاص و هم شامل لیسانس متقابل است)، توافق ائتلافی از این جهت از قراردادهای لیسانس متقابل متمایز می‌شود که در قرارداد لیسانس متقابل که بین چند طرف منعقد می‌شود که بر مبنای آن - به منظور استفاده از فناوری تحت اختراع - حقوق یکدیگر را به هم دیگر اعطا می‌کنند (یا به عبارت دیگر حقوق خود را اسقاط می‌کنند)، در حالی که ائتلاف یک قدم فراتر می‌رود و به اشخاص ثالث اجازه استفاده از حق اختراع‌های داخل ائتلاف را می‌دهد؛ (Levy, Marden and Warren, 2010: 79). اعم از اینکه حقوق انحصاری خود را ساقط کنند؛ یعنی ائتلاف اختراع به معنای خاص، ممکن است فقط اختراع‌های مشابه در حوزه خاص و برای عرضه آن به اشخاص ثالث را تحت ائتلاف قرار داده باشد و اعضای آن نتوانند از فناوری‌های تحت ائتلاف استفاده کنند؛ چراکه حقوق انحصاری مالکیت فکری بین آنها اسقاط نشده است.

ابتدایی‌ترین شکل ائتلاف، قرارداد متقابل میان صاحبان دو یا چند فناوری به هم مرتبط است. قراردادهای متقابل نوعاً مستلزم تشکیل یک شخصیت حقوقی مستقل برای تملک فناوری نیستند، حال آنکه ائتلاف عموماً با این وجه مشخصه متمایز می‌شود که مستلزم تأسیس یک شرکت جهت مدیریت اختراع‌های تحت ائتلاف هستند (عریضی، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۱). طرف‌های یک قرارداد لیسانس متقابل به صورت دوجانبه برای یکدیگر مجوز بهره‌برداری صادر می‌کنند تا در عوض به فناوری طرف مقابل دست یابند. در حقوق آمریکا، مقررات یکسانی برای این دو نوع ائتلاف وجود دارد. در اتحادیه اروپا به‌رغم اینکه غالباً ائتلاف اختراع و قرارداد لیسانس متقابل به نتایج یکسانی منجر می‌شوند، در سال ۲۰۰۴ کمیسیون اروپا میان ائتلاف اختراع و سایر اشکال بهره‌برداری از مالکیت فکری مثل لیسانس متقابل تمایز قائل شده و بیان داشت که ائتلاف‌های اختراع را همچنان خارج از

استثنائات ماده (۸۱) معاهده رُم نگه می‌دارد.^۱ از دیدگاه حقوق اروپا، ائتلاف اختراع در ارتباط با شرایطی است که در آن اشخاص به‌طور مشترک قصد صدور مجوز لیسانس برای اشخاص ثالث را دارند که این مستلزم عرضه محصول به‌صورت مجموعه‌ای است، درحالی‌که لیسانس متقابل اصولاً اشاره به تولید یا توزیع حقوقی دارد که اشخاص به یکدیگر اعطا می‌کنند و بنابراین با بازار محصول خاصی در ارتباط است. برخلاف نظر برخی نویسندگان (محمدی، ۱۳۹۲: ۴۱)، قوانین ایران اگرچه درخصوص ائتلاف اختراع ساکت است اما لیسانس متقابل را به‌عنوان شکلی از ائتلاف، در ماده (۱۷) قانون ثبت اختراعات به‌صورت ضمنی تعیین کرده است؛ چیره گشتن بر مشکل «بازدارندگی» از دیدگاه قانون ایران از چنان اهمیتی برخوردار بوده است که در جزء «۱» ماده (۱۷) قانون فوق صدور مجوز بهره‌برداری اجباری را لازم دانسته است. در جزء «۱» می‌خوانیم «در صورتی که در یک گواهینامه اختراع ادعا شده باشد که بدون استفاده از یک اختراع ثبت‌شده قبلی (= اختراع پایه‌ای) قابل بهره‌برداری نیست و اختراع مؤخر نسبت به اختراع مقدم، متضمن پیشرفت مهم فنی و دارای اهمیت اقتصادی قابل توجه باشد (حق اختراع‌های مسدودکننده)، اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مؤخر پروانه بهره‌برداری از اختراع مقدم را در حد ضرورت، بدون موافقت مالک آن، صادر می‌کند». سپس در جزء «۲» ماده بیان می‌دارد «در مواقعی که طبق جزء «۱» این بند، پروانه بهره‌برداری بدون موافقت مالک صادر شده باشد، اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مقدم، پروانه بهره‌برداری از اختراع مؤخر را نیز بدون موافقت مالک آن صادر می‌کند». نتیجه آنکه، موضوعی که در این قسمت مقرر گردیده چیزی جز تشکیل «لیسانس متقابل» نیست؛ چراکه برای هر یک از دارندگان اختراع پایه‌ای و اختراع مؤخر، استفاده از حق اختراع

۱. «موارد ذیل به‌دلیل عدم سازگاری با بازار مشترک ممنوع خواهد بود: تمامی توافقات میان مؤسسات و بنگاه‌های تجاری، تصمیمات اتحادیه‌های صنفی و اقدامات هماهنگی که ممکن است تجارت میان دولت‌های عضو را تحت تأثیر قرار داده و هدف یا تأثیر آن ایجاد مانع، محدودیت یا از بین بردن رقابت در بازار مشترک باشد، به‌خصوص، در موارد ذیل ممنوع است...».

دیگری طبق قانون مجاز شده است؛ با این تفاوت که اگر طرفین با اراده و رضایت خود به توافق نرسند، اداره مالکیت صنعتی قهراً اقدام به صدور مجوز اجباری می‌کند.

۲-۱-۲. مقایسه ائتلاف با لیسانس مجموعه‌ای

«لیسانس مجموعه‌ای (بسته‌ای)»^۱ یکی از شیوه‌های عرضه فناوری است. ممکن است این شُبهه ایجاد شود که چون ائتلاف از مجموع چند حق اختراع تشکیل می‌شود، در مقام عرضه فناوری اقدام به عرضه تمام اختراعاتی تحت ائتلاف می‌کند، درحالی که یک توافق ائتلافی ممکن است سازوکاری را فراهم آورده باشد که لیسانس گیرندگان، با توجه به نیاز و تمایل خود اقدام به دریافت حق اختراع‌های ضروری کنند. درواقع، یکی دیگر از نهادهایی که ارتباط زیادی با نهاد ائتلاف حق اختراع دارد، لیسانس بسته‌ای است. پیوند یک قرارداد لیسانس با لیسانس دیگر به «لیسانس بسته‌ای» معروف است. در این نوع لیسانس فناوری‌های مشابه در قالب یک قرارداد لیسانس به صورت یکجا به لیسانس گیرنده واگذار می‌شود (رهبری، ۱۳۹۲: ۲۸۶). لیسانس بسته‌ای، دو یا چند حق اختراع را پوشش می‌دهد و در صورتی انجام می‌شود که همه حق اختراع‌هایی که برای تولید و مبادله آن کالا ضروری باشند را دربرداشته باشد. استفاده از لیسانس بسته‌ای باعث کاهش «هزینه مبادله» می‌شود؛ چراکه در غیر این صورت، باید به تک‌تک صاحبان حق اختراع مراجعه و به هریک از آنها حق‌الامتياز مورد رضایت او پرداخت شود (Hovenkamp, 2007: 197). از این رو لیسانس گیرنده اطمینان دارد که می‌تواند به همه اختراعات ضروری برای راه‌اندازی یک فناوری دسترسی خواهد داشت و به همین جهت با «موقعیت مسدودکننده» مواجه نخواهد شد. پس می‌توان گفت لیسانس بسته‌ای، یک شکل توافق ائتلافی است که دربردارنده مجموعه‌ای از حق اختراع‌هایی است که برای راه‌اندازی یک فناوری لازم است. درحالی که در ائتلاف‌های معمولی که ممکن است شرکتی برای مدیریت عقود لیسانس تعیین می‌شود، نه تنها ممکن است لیسانس به صورت بسته‌ای (یک استاندارد) عرضه می‌شود بلکه ممکن است

لیسانس گیرنده بالقوه با توجه به نیاز، یکی از اختراعاتی مورد نیاز خود را دریافت کند.

۳-۱-۲. مقایسه ائتلاف با ليسانس اجباری

شبهت این دو مفهوم از آنجا ناشی می‌شود که ممکن است با توجه به سیاست و نیاز دولت، مخترعان مجبور شوند که نه تنها به یکدیگر حق استفاده از اختراعاتی خود را دهند، بلکه براساس حق اختراع مشترک خود اقدام به تولید کنند. نمونه این را در بحث ليسانس متقابل و ماده (۱۷) قانون ثبت اختراعات دیدیم. در واقع، اگرچه ائتلاف با مجوز بهره‌برداری اجباری دارای احکام و شرایط متفاوتی است، اما وقتی ایجاد ائتلاف براساس نیاز دولت باشد، مرز بین مجوز بهره‌برداری اجباری و ایجاد ائتلاف کم‌رنگ می‌شود. برای مثال، در سال ۱۹۱۷ دو شرکت از بزرگ‌ترین دارندگان حق اختراع در زمینه فناوری هواپیماسازی به نام شرکت «برادران رایت»^۱ و شرکت «کرت سیز»^۲ صنعت تولید انواع هواپیماها را در دست داشتند. هر یک دارای حق اختراع‌های ضروری جهت توسعه و اجرای هواپیما بودند. با توجه به پیشرفت‌هایی که در صنعت هواپیماسازی انجام شده بود، این دو شرکت در بسیاری از حوزه‌های فناوری دارای هم‌پوشانی بودند. در این هنگام بود که شرکت‌های مذکور در انجام فعالیت‌های خود دچار تعارضات و اختلافاتی شدند. به همین جهت بود که دعاوی خود را در دادگاه مطرح کردند. دادگاه با توجه به وظیفه‌ای که داشت تا رسیدگی نهایی و صدور رأی قرار توقف در ساخت و تولید را علیه تولیدکنندگان فوق صادر کرد. در این زمان بود که دولت ایالات متحده آمریکا در راه ورود به جنگ جهانی اول بود و نیاز شدیدی به صنعت هواپیماسازی - به‌عنوان یک عامل برتری در میدان نبرد - داشت. دولت آمریکا در نتیجه توصیه‌های که رئیس‌جمهور وقت - «روزولت» - بیان داشت، در این صنعت اقدام به ایجاد یک توافق ائتلافی در حق اختراع در حوزه فناوری‌های صنعت هواپیماسازی و توسعه آن داشت که منجر به ایجاد «اتحادیه

1. Wright

2. Curtiss

سازندگان هواپیما^۱ شد. در واقع برای رفع اختلاف بین طرفین و تسریع در تولید، طرفین را تشویق (و در حقیقت اجبار) به ترکیب حق اختراع‌های خود و ایجاد یک اتحادیه (ائتلاف) و تولید براساس اختراعات مشترک خود کرد (Goter and Princo, 2011: 712).

مجوز اجباری، ابزاری برای محدود ساختن حقوق مالکیت فکری و حمایت از منفعت عمومی و منع سوءاستفاده از حق است. ذی‌نفع یک لیسانس اختیاری می‌تواند بهره‌برداری را با اجازه‌ای که دارد، اعمال کند. این اجازه قرارداد لیسانس نام دارد. در مقابل، ذی‌نفع مجوز بهره‌برداری اجباری در ازای اجازه‌ای که مقام دولتی به او داده است، از آن استفاده کند (William, 1987: 135). بنابراین، ائتلاف اختراع از این جهت با «مجوز بهره‌برداری اجباری» متفاوت است که «حق‌الامتیاز» براساس شروط مورد توافق طرفین تعیین می‌شود. پس در توافق ائتلافی، باید رضایت طرفین یا اطراف قرارداد وجود داشته باشد.

یکی از مبنای‌ای که ایجاد ائتلاف را توجیه می‌کند، خودداری از صدور مجوز اجباری احتمالی از سوی مقام دولتی به نفع لیسانس گیرنده بالقوه است. به عبارت دیگر، وقتی لیسانس دهنده از دادن لیسانس اختراع، خودداری می‌کند و لیسانس گیرنده به دنبال کسب مجوز اجباری است، راهکاری که وجود دارد این است که اقدام به ایجاد ائتلاف کنند که به نفع هر دو است: در وقت و هزینه‌های هر دو صرفه‌جویی می‌شود و به‌جای اینکه لیسانس گیرنده بخواهد با مراجعه به نهاد مسئول و اثبات شرایط مجوز اجباری، به این صورت به هدف خود برسد، اقدام به این کار می‌کنند. لیسانس دهنده هم با مجوز اجباری روبه‌رو نمی‌شود و کنترل خود را بر اختراع خود حفظ خواهد کرد. پس در جایی که شمار اختراع‌ها زیاد است، استفاده از مجوز اجباری روال قانونی و اداری زیادی را می‌طلبد، استفاده از ائتلاف کاراتر است. پس از لحاظ اقتصادی و حقوقی بهتر است به مجوز اجباری به‌عنوان آخرین راهکار نگاه شود. پس توافق ائتلافی می‌تواند به‌عنوان یک وسیله جذاب در سیاست‌های اقتصادی باشد؛ به همین جهت توافق ائتلافی اولیه که با دخالت دولت‌ها ایجاد شدند (برای مثال در صنعت هواپیماسازی که بیان شد)، به دنبال همین هدف بودند (Versaavel, 2006: 3).

۲-۲. مقایسه ائتلاف با مفاهیم مرتبط با اختراع؛ ترول اختراع

«ترول اختراع»،^۱ شخصی (حقیقی یا حقوقی) است که حقوق قانونی حاکم بر حق اختراع را بر ضد نقض کنندگان آن اعمال می‌کند، به این منظور که قیمت‌های لیسانس را جمع‌آوری کند، اما هیچ‌گونه کالایی را تولید یا خدماتی را تأمین نمی‌کند و قصد تجاری‌سازی امری را ندارد. «ترول اختراع» معمولاً بیانگر خریدن حق اختراع از شرکت‌های ورشکسته یا دیگران و سپس دادخواهی کردن علیه استفاده کنندگان از این حق اختراع‌ها مبنی بر اینکه کالای ساخته شده توسط آنها، حق اختراع خریده شده توسط ترول را نقض کرده است (حاجی‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۳). در مقابل، قراردادهای توافق ائتلافی که به وسیله آن، ائتلاف، حق اختراع‌ها را جمع و اقدام به تولید و عرضه فناوری می‌کند. شباهت این دو مفهوم از آنجا ناشی می‌شود که هر دو با اختراع سروکار دارند و ترول‌ها همانند ائتلاف، اختراع‌های زیادی در خود داشته باشند و اقدام به جمع‌آوری آنها کرده و همانند ائتلاف اقدام به لیسانس اختراع کنند و حتی از شرکت مدیریتی برخوردار باشند، اما در ساختار و هدف باهم تفاوت دارند. پتنت ترول‌ها در زمره مؤسسات غیرتولیدی در حوزه اختراعات است که مالکیت گواهی اختراع را بدون قصد بهره‌برداری از آن به دست می‌آورند. پتنت ترول‌ها، اختراعات مورد نظر را خریداری کرده (قرارداد واگذاری اختراع) و منتظر نقض اختراع توسط دیگران می‌مانند؛ به این ترتیب که چون در حوزه فناوری ممکن است حق اختراع‌های زیادی صادر شده باشد، فعالان بازار ممکن است ناآگاهانه اقدام به نقض اختراع یک ترول کنند؛ چرا که هم‌پوشانی زیادی ممکن است بین دارندگان اختراع وجود داشته باشد به طوری که دارندنده اختراع حتی با استفاده از اختراع خود، اختراع دیگری (ترول) را که با اختراع او هم‌پوشانی دارد، نقض کند. پس از وقوع نقض و تجاری‌سازی اختراع از سوی بنگاه تولیدکننده، ترول‌ها با تهدید به طرح دعوی نقض، به دنبال اعطای

۱. ترول (Patent Pirate: also-Patent Troll) در لغت به معنای «غول» است، به معنای یک موجود خیالی می‌باشد که اقدام به دزدیدن و ترساندن مردم می‌کرد. این اصطلاح، برای اولین بار به وسیله مشاور شرکت «اینتل» (Intel) آقای «پیتر دتکین» به کار گرفته شد.

لیسانس با حق الامتیاز بالا هستند. همچنین آنها هیچ گونه ساختاری در جهت مدیریت اختراع‌های گسترده ندارند و در واقع هدف آنها در تقابل با اهداف یک ائتلاف است؛ چراکه ائتلاف اصولاً برای دوری از دعاوی نقض بین مخترعان تشکیل می‌شود در حالی که تروال به دنبال چنین دعوایی و کسب سود از این طریق است.

۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با پیشرفت علم و فناوری، نه تنها استفاده از قراردادهای جدید انتقال فناوری مطرح می‌شود، بلکه دغدغه‌هایی، استفاده از قراردادهای ائتلافی را توجیه می‌کند. قراردادهای ائتلافی، نوعی قرارداد مدیریت جمعی اختراع است که دارندگان حق اختراع با انعقاد آن به دنبال اهداف حقوقی و اقتصادی هستند. در این قراردادها دو یا چند دارنده اختراع تصمیم می‌گیرند که براساس حق اختراع‌های مشترک خود، به تولید یا عرضه اختراع بپردازند. یک نهاد مدیریتی وجود دارد که به نمایندگی، اقدام به لیسانس اختراع و نظارت به بهره‌برداری از اختراع می‌کند. بنابراین:

۱. یکی از ابزارهای بسیار مؤثر برای تجارتهای سازی اختراعات استفاده از این توافقات است. استفاده از توافق ائتلافی خصوصاً در حق اختراع‌هایی که کمتر استفاده می‌شود یا حق اختراع‌های مکمل، بسیار می‌تواند مفید باشد. این امر زمانی از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود که می‌دانیم بسیاری از اختراعاتی که ثبت می‌شوند، لزوماً به تجارتهای سازی منتهی نمی‌شود.

۲. استفاده از ائتلاف هم می‌تواند برای مخترعان منافی در جهت افزایش و توسعه فناوری‌های خود و آماده شدن جهت رقابت در بازارهای جهانی و هم برای مصرف‌کنندگان نهایی از این جهت که باعث کاهش هزینه نهایی تولیدی می‌شود، داشته باشد.

۳. با توجه به جدید بودن مفهوم، بیان شد که ائتلاف اختراع چه اوصاف و کارکردی دارد؛ نهادی است که برای سامان‌دهی نظام حق اختراع و اصلاح کاستی‌های آن به کار می‌رود و هدف آن عرضه فناوری‌های مرتبط و مکمل با لیسانس‌گیرندگان جهت کاستی از

هزینه‌های معاملاتی آنها یا تولید براساس حق اختراع‌های تحت ائتلاف است. مفهوم‌شناسی این بحث این فایده را دارد که به‌طور کامل این قرارداد را شناخته و آن را از مفاهیم مرتبط که ممکن است با آن خلط شود، بازمی‌شناسیم و به این طریق مفاهیمی که قانونگذار، محققان و فعالان بازار به کار می‌برند، دقت بیشتر می‌شود؛ چرا که هر یک آثار متفاوتی دارد.

۴. ائتلاف اختراع با لیسانس متقابل این شباهت را دارد که هم در ائتلاف و هم در لیسانس متقابل رابطه‌ای که بین اعضا وجود دارد براساس همان تعریفی است که در ائتلاف گذشت و آن اسقاط جزئی یا کلی حقوق انحصاری است که قوانین مالکیت فکری برای دارنده اختراع به رسمیت شناخته است، با این تفاوت که در ائتلاف معمولاً برای عرضه یا تولید فناوری یک شرکت مدیریتی ایجاد می‌شود؛ چرا که دارندگان اختراع در یک ائتلاف معمولاً زیاد هستند و اعضا، خود نمی‌توانند این تعداد اختراع را کنترل و مدیریت کنند، درحالی که در لیسانس متقابل رابطه معمولاً محدود به خود اعضای اولیه است و معمولاً اقدام به ایجاد شرکت مدیریتی و عرضه اختراع با لیسانس گیرندگان بالقوه نمی‌شود؛ البته ممکن است یکی از اعضا به نمایندگی از دیگران این امر را انجام دهد، اما در حال با توجه به تعداد کم اعضا، ایجاد شرکت مدیریتی توجیه اقتصادی ندارد. از طرف دیگر، لیسانس متقابل معمولاً راهکاری برای رفع اختلافات موجود بین دارندگان اختراع و دوری از دعوی نقض است (مسئله‌ای که در بند «۱۷» قانون ثبت اختراعات دیدیم) اما یک ائتلاف صرفاً به این هدف تشکیل نمی‌شود و ممکن است اعضا با تعریف یک استاندارد فنی، حق اختراع‌های ضروری برای ایجاد یا راه‌اندازی آن فناوری را ابتدا جمع‌آوری کرده تا بتوانند تولید بهتر و از موازی‌کاری جلوگیری کنند.

۵. ائتلاف با لیسانس مجموعه‌ای ممکن است از این جهت اشتباه شود که چون در هر دو تعدادی اختراع عرضه می‌شود، پس ممکن است یکسان باشند، اما باید گفت عرضه فناوری به صورت لیسانس مجموعه‌ای، شکل خاصی از عرضه فناوری در ائتلاف است اما لزوماً این تنها شکل عرضه فناوری نیست؛ زیرا ممکن است در ائتلاف نه تنها فناوری به صورت مجموعه‌ای عرضه شود، بلکه لیسانس گیرنده بالقوه با توجه به نیاز خود اقدام به

دریافت یک یا چند - و نه لزوماً تمام حق اختراع‌های تحت ائتلاف - کند؛ البته معمولاً تمام حق اختراع‌هایی که تحت یک ائتلاف قرار می‌گیرند، از نوع اختراع‌های ضروری برای راه‌اندازی یک فناوری است. مضافاً اینکه عرضه فناوری به صورت مجموعه‌ای ممکن است نگرانی‌های مقامات رقابتی را به جهت عرضه فناوری به صورت پیوندی به دنبال داشته باشد اما در ائتلاف چون امکان لیسانس مستقل اعضا و نیز عرضه فناوری به صورت تکی نیز وجود دارد، چنین نگرانی‌ای کمتر ایجاد می‌شود.

۶. با توجه به اینکه این قبیل قراردادها در ادبیات حقوقی ما گم مانده‌اند، لازم است قانونگذار در اصلاحات قوانین آینده، خصوصاً با توجه به ابلاغ سیاست‌های کلی علم و فناوری که تأکید بر کار جمعی و گروهی دارد، به جایگاه این قراردادها در جهت به گردش درآوردن ثروت، استفاده از ظرفیت‌های اموال فکری و در نهایت رشد اقتصادی، توجه داشته باشد.

منابع و مآخذ

۱. انصاری، رضا و جواد سلطانزاده (۱۳۹۱). «ارائه چارچوب برای پیاده‌سازی مدیریت فناوری در بنگاه‌های فناوری محور»، فصلنامه تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد، سال هشتم، ش ۳۲.
۲. باقری، محمود و محمود جعفری چالشتری (۱۳۹۲). «تحلیل اقتصادی رهن اموال فکری»، تحقیقات حقوقی، ش ۶۲.
۳. حاجی‌زاده، سارا (۱۳۹۲). «احتکار اختراع»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشگاه شهید بهشتی.
۴. حبیبیا، سعید و محمدهادی میرشمسی (۱۳۸۸). «جایگاه حقوق رقابت در قراردادهای انتقال و اجازه بهره‌برداری از حقوق مالکیت صنعتی»، حقوق خصوصی، سال ششم، ش ۱۴.
۵. جعفری چالشتری، محمود (۱۳۹۴). «بررسی رژیم حقوقی حاکم بر توافقات ائتلافی در حق اختراع»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق تجاری اقتصادی بین‌المللی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۶. رهبری، ابراهیم (۱۳۹۲). حقوق انتقال فناوری، تهران، سمت.
۷. زند و کیلی، علی و محسن صادقی (۱۳۹۲). «نام تجاری و تمیز آن از مفاهیم مشابه»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ش ۶۸.
۸. شهبازی‌نیا، مرتضی و ابوالفضل رضایی (۱۳۸۹). «موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) و حق دسترسی به دارو»، فصلنامه تجارت نوین، سال پنجم، ش ۱۸ و ۱۹.
۹. صادقی، محسن (۱۳۸۸). «نقد قانون سیاست‌های کلی اصل (۴۴) قانون اساسی ایران از منظر رابطه مالکیت فکری و حقوق رقابت»، فصلنامه پژوهش‌های حقوق و سیاست، سال سیزدهم، ش ۳۳.
۱۰. صادقی، محسن و محمود جعفری چالشتری (۱۳۹۵). «تحلیل اقتصادی توافق ائتلافی اختراع»، پژوهش‌های حقوق خصوصی، ش ۱۴.
۱۱. عاملی کرکی، علی ابن حسین (بی‌تا). جامع المقاصد فی شرح القواعد، ج ۸، چاپ دوم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
۱۲. عادل، مرتضی و محمود جعفری چالشتری (در دست چاپ). «قرارداد ائتلاف اختراع»، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی.
۱۳. عربی، عباس (۱۳۹۱). «ائتلاف فناوری و حقوق رقابت»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۴. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۳). مشارکت‌ها، صلح و عطایا، تهران، اقبال.

۱۵. محمدی، رافونه (۱۳۹۲). نظام حقوقی حاکم بر مدیریت جمعی مالکیت فکری، تهران، جنگل.
۱۶. میرحسینی، سید حسن (۱۳۹۱). فرهنگ حقوق مالکیت معنوی (حقوق مالکیت صنعتی)، ج ۱، چاپ دوم، تهران، میزان.
۱۷. نوروزی شمس، مشیت... (۱۳۸۶). «رابطه حقوق مالکیت فکری و حقوق رقابت (با تأکید بر حقوق اتحادیه اروپا و ایران)»، پایان‌نامه دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه شهید بهشتی.
18. Andewelt, Roger B. (1985). "Analysis of Patent Pools Under the Antitrust Laws", *Antitrust Law Journal*, 53.
19. Azetsu, Kenji and Yamada Seiji (2011). "Licenses In Patent Pools", *Kobe University Economic Review*, 57.
20. Dequiedt, Dequiedt and Bruno Versaavel (2012). "Patent Pools and Dynamic R & D Incentives", Available at: <http://ssrn.com/abstract=988303>.
21. Fiscor, Mihaly (2003). "Collective Management of Copyright and Related Rights", *Journal of Industrial Economics*, No. 62.
22. Goter, Phillip and W. Princo (2011). "Patent Pools, and the Risk of Foreclosure: A Framework for Assessing Misuse", *Iowa Lawreview*, Vol. 96.
23. Hovenkamp, Herbert (2007). "IP and Antitrust: An Analysis of Antitrust Principles Applied to Intellectual Property Law", No. 34.
24. Janis, Mark D. (2005). "Aggregation and Dissemination Issues in Patent Pools, College of Law", University of Iowa, Number 05-14.
25. Jeanne, Clark, Joe Piccolo, Brian Stanton and Karin Tyson (2000). "Patent Pools: A Solution to the Problem of Access in Biotechnology Patents?", United States Patent and Trademark Office.
26. Kim, Hwan Sung (2004). "Vertical Structure and Patent Pools", *Review of Industrial Organization*, No. 25.
27. Lampe, Ryan L. and Petra Moser (2012). *Do Patent Pools Encourage Innovation? Evidence from 20 U.S. Industries Under the New Deal*, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
28. Lavine, Michael A. (2008). "Ripple In the Patent Pools: The Impact and Implications of The Evolving Essentiality Analysis", *Nyu Journal Law and Bussines*, Vol. 4.
29. Lerner, Josh and Jean Tirole (2007). "Public Policy Toward Patent Pools, Innovation Policy and the Economy", *The University of Chicago Pressp*, Vol. 8.
30. Lerner, Josh, Marcin Strojwas and Jean Tirole (2003). "Cooperative Marketing Agreements Between Competitors: Evidence from Patent Pools", Harvard NOM Research Paper No. 03-25.
31. Lerner, Josh, Marcin Strojwas and Jean Tirole (2007). "The Design of Patent Pools: the Determinants of Licensing Rules", *The Rand Journal of Economics*, Vol. 38, No. 3.

32. Levy, ED, Emily Marden and Ben Warren (2010). "Patent Pools and Genomics: Navigating a Course to Open Science?", *B. U. J. Science and Technology Law*, Vol. 16.
33. Overwalle, Geertrui Van (2009). *Gene Patents and Collaborative Licensing Models: Patent Pools, Clearinghouses, Open Source Models and Liability Regimes*, Cambridge University Press, First published.
34. Nelson, Philip B. (2007). "Patent Pools: an Economic Assessment of Current Law and Policy", *Rutgers Law Journal*, Vol. 38.
35. Shapiro, Carl (2001). *Navigating The Patent Thicket: Cross Licenses, Patent Pools, and Standard Setting, Innovation Policy and the Economy*, National Bureau Economic Research, Cambridge: MIT Press.
36. Thomson, Ross (1987). "Learning by Selling and Invention: the Case of the Sewing Machine", *The Journal of Economic History*, Vol. 47, No. 2.
37. Versaevel, B. (2006). "Dequiedt, 'Patent Pools and the Dynamic Incentives to R & D' Cahiersde Recherche", Working Papers.
38. William, B. Miller (1987). Giving the Patent Owner his due, Recent Developments in the Antitrust/ Patent Misuse Interface, *DEL. J. CORP. Law*.

